

PASZTELLEK A FIÓKBÓL

KÉT VASZARY KÁRPIT ÚJONNAN ELŐKERÜLT EREDETI TERVEI AZ ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRBAN

Felbukkanó lappangó műtárgyak

A művészettörténész munkájának legszebb pillanatai közé tartoznak a megtalálás-élmények. Különösen meglepő eset az, ha egy közgyűjteményben bukkan fel ismert művész korábban ismeretlen alkotása.

2009 őszén került elő az Országos Széchényi Könyvtár Plakát- és Kisnyomtatványtárából két Vaszary János tervezte kárpit eredeti, pasztellkrétával készült terve. Esetükben az attribúció nem volt kétséges, mivel Vaszary szőnyegei széles körben ismertek, a tervek finom kidolgozottsága pedig egyértelműen sajátkezesre vallott. Kulcskérdés maradt azonban a proveniencia: az, hogy ez a két tárgy hogyan jutott el gyűjteményünkbe.

A két rajz rendkívül rossz állapotban feküdt – feltehetőleg évtizedek óta – egy fémszekrény plakátterveket tartalmazó fiókjában. Nagy méretük miatt össze voltak hajtva, szélük a mozgás következtében gyűrődhetett. A pasztellkréta rendkívüli sérülékenysége, morzsolódása miatt színeikből is sokat veszíthettek a mozgások során. A lapok alatt és felett fekvő egyéb kézzel készült tervekről a vízfesték vagy kréta por pedig rendkívül szennyezetté tette a pasztelleket. Ennek ellenére a mai szemlélő számára is egyértelműen felismerhető rajtuk két ismert Vaszary szőnyeg kompozíciója: a Jegyepár és a Vásár.

Vaszary János: Jegyepár és Vásár

Vaszary János az 1900-as évek elején a Magyarországon is meggyökeresedő, egész Európában jelentkező iparművészeti mozgalomba kapcsolódik be. Az angol preraffaellita eredetű szemlélet keretében a kézműipar hagyományainak újjáélesztésével párhuzamosan folyt az iparművészethez kapcsolódó intézményrendszer kiépülése. A Gödöllői művésztelep alkotói mellett az iparművészeti mozgalom törekvései sok különálló művészegy-

niség életművében is jelentkeznek, kiemelhető közülük Rippl-Rónai József és Vaszary János. Munkásságuk e téren párhuzamba állítható, hozzátevé, hogy Rippl-Rónai iparművészeti öv-re-je jóval szélesebb Vaszaryénál: szoros együttműködésben dolgozott a Zsolnay gyárral kerámiákon, tervezett egész interieurt is (pl. Andrássy ebédlő) stb.

Vaszary az iparművészethez első sorban az Iparművészeti Múzeum 1896-ban kinevezett nagyhatású

Vásár

főigazgatóján, Radisics Jenőn keresztül kapcsolódott. Radisics a szecesszió híve, ilyen stílusú tárgyakkal bővíti a Múzeum gyűjteményét, és ezt a stílusigazodást

irányozza elő a magyar művészek számára is. Felismeri a Múzeum ízlésformáló szerepét, és nagy volumenű vállalkozásaiba olyan modern felfogású művészeket von be, mint Vaszary János.

Vaszary kárpitjaira az a kettős igazodás jellemző, amelyek Radisics legfőbb célkitűzései voltak: a modern és nemzeti irány egymásmellettsége. A kárpitok egyrészt szecessziós-posztimpresszionista felfogást tükröznek: nagy foltok, dekoratív, síkszerű formák építik fel a kompozíciókat. Másrészt alapvetően meghatározza őket a népművészeti igazodás, amely magyaros jelleget kölcsönöz nekik. A kárpitok szövés technikája is beleillik a kettős igazodásba: az iparművészeti mozgalom egyik progresszív északi követője, Otto Eckmann vezette Scherrebeki műhely fejlesztette ki ezt az egész Európában népszerűvé váló szövési technikát. Az iskolában a hagyományos női kézművességet akarták visszaállítani, többek között természetes festékek használatával, és egy egyszerű, dekoratív szövési technikával, amely színén és visszaján egyforma felületet ad. A Torontál megyei Németeleméren megalakult szövőműhely vezetőjét, Kovalszky Saroltát Radisics buzdította a technika elsajátítására, sőt, a Múzeum kölcsönöz ehhez mintául egy északi szőnyeget. Kovalszky megjegyzi, hogy a technika elsajátítása azért könnyű, mert nagyon hasonlít a tradicionális torontáli szövési eljáráshoz. A szövésmód Vaszarynál a formavilágra is hatással van: a népművészethez közeli technikához a népművészet formavilágát forrásnak tekinti a tervezéskor.

Vaszary nemcsak a szőnyegek technikája és formavilága, de a témaválasztás révén is a folklórhoz kapcsolódik. A nép életének mindennapi jeleneteit választja, a nyáját őrző juhászt, az állatokkal játszó kislányt, vásárt, esküvőt ábrázol. Ezzel párhuzamosan jelenik meg kárpittervein egy másik témacsoport: az álomszerű arkádiai jeleneteké (Tavaszkét két változata, Játszó hölgyek, Tánc).¹

A Vaszary kárpitokra jellemző síkszerűség és nagy foltok a Nabis csoport művészetével mutatnak rokonságot, elsősorban Emile Bernard és Gauguin breton asszonyos képeit idézik, a tematika révén is. Vaszaryval kapcsolatban tudott tény, hogy figyelemmel követte a kortárs külföldi (elsősorban a francia) művészetet, ezt kapcsolta össze a magyar népművészet formakincsével és a népi élet jeleneteivel. A népi tematika és a népies eredetű (mégis modern) szövés-technika ellenére a századforduló modern dekorativitása jellemzi a műveket.

A Jegyespáron a régi esküvői fotók beállított merevsége és ugyanakkor naiv kedvessége tükröződik. A művész kerül bármilyen érzelmre való utalást: férfi és nő, mint egymás természetes kiegészítői, megkérdőjelezhetetlen egységként jelennek meg, koruk és attitűdbeli különbségeik ellenére is. A dekoratív, foltokból építkező, szinte absztrakt háttér virágmotívumai egy új kezdetre, a kapcsolat bimbózására utalnak.

Merész kompozíciója és térábrázolása miatt a Vásár kiemelkedik a Vaszary kárpitok közül. Figyelmet érdemel a kompozíció aszimmetrikussága, amely feltűnő

Vásár

lehetett a kissé merevnek ható Jegyespár szimmetriája mellett. A keret metszi a figurák körvonalait, a teret pedig az egymás mögöttség, a kontúrok és foltok, nem a plaszticitás vagy a perspektíva érzékelteti. Az előtérben csoportosuló kendős főköttös asszonyok és kislányok oldalnézetből látszanak, ahogy a háttérben a marhák és az őket adó-vevő sokaság is, a két csoport között két görnyedő figura hoz létre kapcsolatot. Az előtér mögött az alul-felül érzékelteti a kompozíció: vagyis olyan, mintha az egész jelenetet egyúttal felülről is látnánk. Ezt a megoldást a japán fametszetekről sajátította el az európai festészet, és a párizsi modern művé-

szek is szívesen használták. Vaszary modernségét jelzi, hogy a fiatalabb, Párizsban tanuló generáció, a Magyar Vadak egyike, Czóbel Béla egy 1906-os képén, a Téren címűn hasonló tér-felfogással találkozhatunk, mint a Vásáron: itt a városi tarka sokaság, a játszó gyerekek és esernyős hölgyek láthatók a „kiterített” térben.

Proveniencia

A Vásár és a Jegyespár falikárpitok az 1905-ös velencei iparművészeti kiállítás Bálint Zoltán és Jámbor Lajos tervezte magyar termébe készültek, és egy ajtó két oldalán függtek, Vaszary tervezte a teremben álló székek kárpitjait is. A teremről ismert egy fotó, amely a Magyar Iparművészetben² jelent meg. A Jegyespár és Vásár kárpitokat jelenleg az Iparművészeti Múzeum őrzi³. A kárpitok leszövést az Iparművészeti Múzeum Adattárában őrzött levelezés szerint a német-eleméri szövőműhelytől, pontosabban Kovalszky Saroltától rendelte meg Radisics.⁴

A kárpitok elkészülte után a tervek és a leszöött művek külön-külön vándoroltak tovább: a tervek vissza Radisicshoz, a gobelinek Velencéből 1906-ban a milánói nemzetközi kiállításra.⁵

A Plakát- és Kisnyomtatványtárban található külföldi plakátgyűjtemény több régi darabján az Iparművészeti Múzeum és Iskola Könyvtárának pecsétjét fedezhetjük fel. Található itt néhány olyan dokumentum is, amely a híres igazgató, Radisics Jenő személyével áll összefüggésben. Egy egykori „múlap”, egy Guillaume de Dubufe készítése, gyönyörű szecessziós biankó naptár, hátán ceruzás felirattal azt olvashatjuk: „Radisics Jenő úr ajándéka”. Előkerült egy oklevél, amelyet Radisics az 1902-es torinói kiállításra való részvételért kapott (a nemzetközi zsűri alelnöke volt). Az igényes kivitelű litográfia az „első nemzetközi dekoratív modern művészeti kiállítás”-on is győzedelmeskedő szecessziós stílus szép példája, megegyezik azzal az oklevéllel, amelyet Vaszary János kapott ugyanott, és amely a 2007-es gyűjteményes tárlaton is szerepelt⁶.

Az Iparművészeti Múzeum és Iskola sokáig közös könyvtárral rendelkezett, amelyben volt egy jelentős múlapgyűjtemény. Itt minden előfordult, ami szolgálhatta az iparművész-növendékek képzését: minták, tervrajzok, ornamentika-lapok és plakátok is. Valószínű, hogy a szőnyegekhez készült tervek is ide kerültek. Az átadásra 1945-ben került sor, egy, az OSZK Irattárában megmaradt dokumentum szerint.⁷

Bombatóadás következtében a könyvtár akkori épülete súlyosan megrongálódott, így a könyvtárosok romokat takarítottak el az odavezényelt „internáltakkal” együtt, a törmelékek közt láncban adogatták az épen megmaradt könyveket és igyekeztek őket biztos helyre menteni. Hasonló állapotban volt az Iparművészeti Múzeum is, ahonnan a Plakátár nemcsak Póka Aladár plakát- és képeslapgyűjteményét, de a Múzeum saját anyagát is megkapta.⁸

Nézőpont kérdése

Izgalmas kérdés az Iparművészetiben őrzött leszöött kárpitok és a frissen előkerült tervek egymáshoz való viszonya. Első pillantásra feltűnt az, hogy a tervek és kárpitok színvilága különbözik: a terveknek kékesszürke alapszínt ad a papír, ezen a sötét- és vilá-

Vásár

goskékek, fehér, barna, és kis mértékben rózsaszín jelenik meg. A kárpitokon a rózsaszín lett a domináns, és a barna teljesen eltűnt, halvány krémszínnek adta át a helyét. Szürke-kék csíkos lett az asszonyok kendője

a Vásáron, és hangsúlyosabbak a kontúrok – ezek a megoldások valószínűleg a szövés technikájából erednek.

A különbségek természetesekek, ha két különböző karakterű művész – a tervező és a kivitelező – közösen alkot. Azonban meglepő az a különbség, hogy a Jegyespár kárpit a tervhez képest oldalfordított – legalábbis, így szerepel évtizedek óta a szakirodalomban, sőt a leltári kartonon is. A Magyar Iparművészet folyóiratban közölt, a velencei kiállítás magyar terméről készült fotón a nő jobb, a férfi pedig baloldalt szerepel, ami pedig még meglepőbb: a Vásár című kárpit szintén a jelenleg szokásoshoz képest fordítva látszik. A két oldalukon teljesen egyforma szövésű szőnyegeket, úgy látszik, már Vaszary életében is megkeverték a kiállítókat. A két most előkerült terv pontot tehet a kérdés végére. A két kárpit kompozícióját vizsgálva nyilvánvaló, hogy a terveken szereplő elrendezés tükrözi a festő eredeti elképzelését: a baloldalt kifüggesztett Jegyespáron a szélen, tehát balra kell szerepelnie a súlypontként működő sötét foltnak (a férfinak), míg a jobbra lógó Vásáron is a „külső”, jobboldali részen kell megjelenie a sötét tónusoknak (a kendős asszonyoknak). A két kárpit az ajtó két oldalán lógva így kerül(hetne) egyensúlyba. Sajnálatos, hogy a szőnyeg rossz állapota miatt csak hosszadalmas restaurálás után lehetne a Jegyespárt megfordítani, így az OSZK-ban rendezett kiállításon a kárpit ismét hátoldalával szerepelt.

A tervek és kárpitok együtt mutatkoztak be a „Terv és mű – Vaszary János iparművészeti alkotásai” című, 2011.

január 21. és március 10. között látható kiállításon az Országos Széchényi Könyvtárban.

Katona Anikó, a kiállítás kurátora
katona.aniko.at.oszk.hu

¹ Vaszary János (1867-1939) gyűjteményes kiállítása: Magyar Nemzeti Galéria, 2007. október 18 - 2008. február 10. / [... a kiállítást rend. Gergely Mariann, Pleszniv Edít] ; [a katalógust szerk. Veszprémi Nóra] ; [... szerzői Bellák Gábor et al.], Budapest, MNG, 2007. 367.o.

² 1905. 4.sz. 216.

³ ltsz 14.973, ltsz 14.972.

⁴ A levelezés: IM Adattár, ikt. Sz.: 1905/69 válasz: 1905/175.

⁵ Ott egy tűzvész következtében elpusztulhatott a két kárpit, így a terveket újra elküldték – ezúttal a gödöllői szövőműhelybe, feltehetőleg ismét Kovalszkyknak. Ugyanebben az évben a Nemzeti Szalonban gyűjteményes egyéni tárlatot szerveztek Vaszarynak, ahol szeretnék volna a kárpitokat kiállítani, de mivel azok Milánóban voltak, végül a terveket szerepeltették. Gödöllőről kellett őket visszakérni: a műhely vezető festőművész, Körösfői-Kriesch Aladár levélben azt ígérte Ernst Lajosnak (a Nemzeti Szalon igazgatója 1901 – 1909), hogy hamarosan visszajuttatja a terveket és (az új) kárpitokat is. A Szalon katalógusában a két terv az „Iparművészeti Múzeum tulajdona” megjelöléssel szerepel, a tárlat után tehát visszatérhettek a Múzeum raktárába.

⁶ 106.o., MNG. Adattár ltsz. 21010/1981.

⁷ A Könyvtár 1945-ös évről szóló beszámoló (OSZK Irattár 1946/328)

⁸ A tár vezetője, Munkácsi Piroska szerint: „1945. júniusában a Történeti Múzeum Iparművészeti Tára a saját tulajdonában levő plakátgyűjteményt (...) tárunknak ajándékozta, azzal a megokolással, hogy ilyen természetű gyűjtemény könyvtárunkban szakszerűbb kezelést és feldolgozást nyerhet. A nagy terjedelmű gyűjtemény /plakátok 2205 db. (...) műfaj szerinti csoportosítását a tár nyomban el is végezte.”